

بررسی تصور شهروندان از شهر دزفول با تأکید بر عوامل نشانه‌ای و اجتماعی حاکم بر شهر

محمدحسین سرایی*

رضا احمدی**، یعقوب مرادی***

چکیده

در سال‌های اخیر که شهرهای جهان در بازار پرزرق و برق جهانی با هم رقابت می‌کنند مسئله تصویرسازی شهری اهمیت بسیاری یافته است. هدف از این تحقیق بررسی تصور شهروندان از شهر دزفول با تأکید بر عوامل نشانه‌ای و اجتماعی حاکم بر این شهر است. روش تحقیق و گردآوری مطالب پیمایشی، توصیفی، و تحلیلی و جامعه آماری مورد بررسی مردم شهر دزفول است. برای این منظور از روش نمونه‌گیری تصادفی با حجم ۳۸۴ نفر استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ساختار نمادین این شهر شدیداً تحت تأثیر سه گروه از نشانه‌های شهری تاریخی، مذهبی، و دفاع مقدس است. هریک از نشانه‌های فوق‌گفتمان خاصی را نمایندگی می‌کنند. مدیریت شهری سعی در معرفی دزفول در حکم شهری تاریخی، مقاوم، و جنگ زده دارد، اما مردم این شهر را تاریخی و مذهبی تصور می‌کنند. در این زمینه دو گروه درخور شناسایی‌اند: گروه اول کسانی‌اند که در متن شهر قرار دارند، دزفول را شهری تاریخی می‌دانند، و از آن اصالت و هویت طلب می‌کنند؛ گروه دوم، اغلب در حاشیه‌ماندگان شهر، دزفول را شهری مذهبی تصور می‌کنند. در واقع کسانی که احساس تعلق چندانی به تاریخ، به مثابه پشته‌های هویتی، ندارند برای این که پشته‌های هویتی مستقلی برای خود بسازند و دست به غیرسازی با گروه اول بزنند مذهب را به منزله پشته‌های هویتی خود در زندگی شهری برگزیده‌اند.

* دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد، msaraei@yazd.ac.ir

** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد (نویسنده مسئول)، ahmadi123.1987@gmail.com

*** استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، sadra.m110@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۲/۱۲

کلیدواژه‌ها: نماد، نشانه، نشانه‌شناسی شهری، تصویرسازی شهری، شهر دزفول.

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر که شهرهای جهان در بازار پرزرق و برق جهانی با هم رقابت می‌کنند مسئله تصویرسازی شهری بسیار اهمیت یافته است. در واقع رقابت شدید شهرها برای جذب سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی اهمیت روزافزون تصویرسازی شهرها را نشان می‌دهد. تصویرسازی عین واقعیت نیست، بلکه نتیجه فرایند گزینش است که همواره جنبه‌های خاصی از واقعیت را برجسته می‌کند و جنبه‌های دیگری را نادیده می‌گیرد و جهانی از توهمات به وجود می‌آورد که از امر واقع فاصله دارد. در واقع تصویرسازی شهری نوعی دلالت‌کننده دست‌کاری شده از عینیت فضای شهری برای ایجاد تصور ذهنی مناسب از آن شهر است. تصویرسازی شهری تصور جدید و مؤثری از شهر ایجاد می‌کند که بتواند جواب‌گوی چالش‌های جدید شهری باشد. جریان تصویرسازی از جهان واقع به شکلی مؤثر در ادراک و ذهن مخاطبان تأثیر می‌گذارد، زیرا مخاطبان تصور می‌کنند این تصویرسازی‌ها عین واقعیت است. از جمله روش‌های غالب این رویکرد استفاده از نمادها و نشانه‌های شهری برای تصویرسازی بهتر از شهرهاست. در سال‌های اخیر به چنین رویکردی در شهرهای ایران با هدف ایجاد تصویری مثبت از شهر توجه شده است که در این باره غالباً بر نمادها و نشانه‌ها و عناصر هویت‌بخش تأکید می‌شود. هدف از این تحقیق بررسی تصور شهروندان از شهر دزفول با تأکید بر عوامل نشانه‌ای و اجتماعی حاکم بر این شهر است. در این مقاله در دو گام تأثیر نشانه‌های شهری و سپس عوامل اجتماعی در تصور شهروندان از شهر دزفول را بررسی می‌کنیم. در واقع در بخش اول چگونگی تصویرسازی و بازنمایی شهر دزفول به دست مسئولان امر و سپس تأثیر این تصویرسازی با در نظر گرفتن عوامل اجتماعی حاکم بر تصور ایجادشده از شهر دزفول بررسی می‌شود. در بخش اول مقاله به مقدمه و مبانی نظری تحقیق و در بخش دوم به روش تحقیق پرداخته می‌شود. در بخش سوم یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها و در بخش پایانی نتیجه‌گیری ارائه می‌شود.

۱.۱ نماد

واژه symbol در لغت به معنای نماد، نشانه، دال، نمودگار، نمون، و رمز است (آریانپور و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۲۵۸) و در عرف علمی کد و سمبل نیز برای آن به کار می‌رود

(محسنیان‌راد، ۱۳۸۵: ۲۰۲). این اصطلاح در حوزه فلسفه زبان، زبان‌شناسی، ارتباطات، هنر، و ادبیات به کار برده می‌شود و اصل آن ریشه در ادبیات نشانه‌شناختی جهان باستان دارد. گذشتگان همواره منابعی غنی از رموزها (نمادها) را در ادبیات خود داشته‌اند و نمادها از ارکان اساطیر کهن است، در واقع نماد زبان اسطوره است (پیرحیاتی، ۱۳۸۵: ۳۵۵). نماد نشانه‌ای است که میان صورت و مفهوم آن نه شباهت عینی است و نه رابطه هم‌جواری، بلکه رابطه‌ای است قراردادی و نه ذاتی و فی‌نفسه (محسنیان‌راد، ۱۳۸۵: ۲۰۲). تفسیر نمایه‌ها و شمایل آسان است چون از واقعیت شکل می‌گیرند و نمایشی از محیط‌اند، اما نمادها چنین نیستند (همان: ۱۹۷). از طرف دیگر، همه رسانه‌ها و ژانرها و اشکال ارتباطی هریک تابع رموزهای معین‌اند که با شناخت آن‌ها و تحلیل درست حیثیت نمادین این رموزها می‌توان به مقاصد ارتباط‌گر پی برد (آسابرگر، ۱۳۸۷: ۵۴).

آن‌چه ما نماد می‌نامیم یک اصطلاح است؛ یک نام یا نمایه‌ای است که افزون‌بر معنای قراردادی و آشکار روزمره خود معانی متناقضی نیز دارد. نماد شامل چیزی گنگ، ناشناخته، یا پنهان از ماست، اما دست‌یابی به حقیقت نیاز به بحث دارد؛ بنابراین یک کلمه یا نمایه هنگامی نمادین می‌شود که چیزی بیش از مفهوم آشکار خود داشته باشد. این کلمه یا نمایه جنبه ناخودآگاه گسترده‌تری دارد که هرگز نه می‌تواند به‌گونه‌ای دقیق مشخص شود و نه به‌طور کامل توضیح داده شود (یونگ، ۱۳۷۷: ۱۷). نماد، به معنی وسیع کلمه، تعریف واقعی‌تری انتزاعی یا احساس و تصویری غایب برای حواس از طریق تصویر یا شیء است (ستاری، ۱۳۶۶: ۸-۹).

۲.۱ نشانه‌شناسی و شهر

پیرس نشانه را چیزی جز منطق در معنای گسترده آن نمی‌داند. نشانه از خلال انتزاع ذهن به معنا می‌رسد که می‌تواند همواره بنا بر ذهن متفاوت باشد و در آن همیشه با نوعی خودسرانگی روبه‌رویم (فکوهی، ۱۳۸۳: ۳۰۱). از نظر پیرس، نشانه زمانی نشانه است که قابلیت انتقال به نشانه‌ای دیگر را که به او قدرت شکوفایی ببخشد داشته باشد. نشانه همان دروازه ورودی به روی شناخت و بازتحلیل معنمندی هر پدیداری است (آلن، ۱۳۸۵: ۲۰). سوسور الگویی دوجهی از نشانه ارائه می‌دهد:

- دال: تصور صوتی؛

- مدلول: مفهومی که دال بر آن دلالت می‌کند یا تصور مفهومی (سجودی، ۱۳۹۰: ۱۲).

یک نشانه ترکیبی از یک دال مادی (اصوات یا علائم مکتوب) و یک مدلول (مفهوم) است. مدلول همان شیء یا عمل نیست، بلکه مفهوم ذهنی است. در حقیقت مدلول متوجه بازنمود ذهنی هر پدیده‌ای است و دال برعکس واجد جوهره‌ای مادی است و می‌تواند دربرگیرنده اشیا، تصاویر، آواها، روی داده‌ها، و متون تاریخی باشد (آلن، ۱۳۸۵: ۲۰). سوسور با ارائه تعریفی از واژه‌ها یا نشانه‌ها تعریف تازه‌ای از رابطه بین زبان و جهان ارائه می‌کند. نشانه‌ها معنایشان را از ارتباط مستقیم با اشیا یا اعمال واقع در جهان نمی‌گیرند. نشانه اختیاری است؛ معنای آن ربط مستقیمی به جهان ندارد، بلکه به جایگاه نشانه در نظام زبانی مربوط می‌شود، اما زبان هم یک نوع نظام نشانه‌ای است. نظام‌های نشانه‌ای بسیاری در جهان وجود دارند. هر چیزی در جامعه از این نظر یک نشانه است و بنابراین به نظامی تعلق دارد که بنا به استدلال سوسور می‌توان آن را در حکم نظام زبان مطالعه کرد (همان: ۷۱).

نشانه‌شناسی علمی است که نظام‌های نشانه‌ای نظیر زبان‌ها، رمزگان‌ها، و نظام‌های علامتی را مطالعه می‌کند (مسگرخویی، ۱۳۸۸: ۷۶-۷۷). این دانش در خلال درس‌های پدر نشانه‌شناسی نوین، فردیناند دوسوسور، چنین موجودیت می‌یابد:

می‌توان دانشی بنیان نهاد که زندگی نشانه‌ها را در بطن اجتماعی بررسی کند. از آن‌جا که این دانش هنوز وجود ندارد نمی‌توان چندوچون آن را شرح داد، ولی این دانش حق وجود دارد و جایگاهش از پیش تعیین شده است (جمالپور، ۱۳۸۴: ۴۶).

برای کار در حوزه نشانه‌شناسی شهری باید هم‌زمان نشانه‌شناس (متخصص نشانه‌ها)، جغرافی‌دان، تاریخ‌دان، طراح، معمار، و احتمالاً روان‌کاو بود (بارت، ۱۳۹۰: ۱۹۹).

فکوهی در پاسخ به سؤال علت ضرورت وجود نشانه‌ها در شهر می‌گوید:

بخش بزرگی از این نشانه‌هایی که به آن‌ها اشاره می‌کنیم، اگر به تاریخ شهرها بازگردیم، متوجه می‌شویم نشانه‌هایی بوده‌اند که کارکرد داشته‌اند؛ البته برای قدرت‌ها، این قدرت‌ها به دلیل تأثیری که می‌بایست بر روی جامعه می‌داشتند این نشانه‌ها را به وجود می‌آوردند. از قدیمی‌ترین شهرها مقداری فضا سراغ داریم که به وجود آمده است. این فضاها را به نام کاخ یا نام‌های مشابه می‌شناسیم. در واقع قدرت به نحوی خودش را به نمایش می‌گذارد. برای قدرت مهم است که افراد بفهمند با چه چیزی روبه‌رو هستند. با قدرت روبه‌رو هستند و این قدرت چه شکلی دارد. می‌توان این‌طور استنباط کرد که قدرت شکل یک دیوار و دروازه بلند را دارد، قدرت شکل یک برج را دارد یا شکل کاخ مجلل را دارد. یا فرض کنید در فضای معبد که در خودش تقدس را دارد. معبد با تمام اسامی‌ای که بعدها در خودش دارد همواره نماد تقدس را تفهیم می‌کند و مردم باید بدانند تقدس چه مفهومی دارد، یا

این که چه نوع فضایی را ایجاد می‌کند. ... این که چرا چنین نشانه‌هایی مورد نیاز است دلیل کاملاً روشنی دارد. انسان موجودی است که صرفاً از طریق مکانیسم‌های نمادین می‌تواند با موجودات مثل خودش وارد ارتباط شود و صرفاً از طریق دستگاه‌های نمادین می‌تواند فکر کند (ظهوری، ۱۳۸۸: <http://anthropology.ir/article/470.html>).

از نظر موریس علاوه بر ساختار زبان، که جملات را معنی‌دار می‌کند، اجزای زبان یا لغات و یا نشانه‌ها نیز معنی مستقل دارند که جامعه شهری مفسر درک می‌کند، ولی این نشانه‌ها در ضمن با قواعد خاصی با یک‌دیگر ترکیب می‌شوند تا مجموعه‌های معنی‌دار بزرگ‌تری را شکل دهند. این مجموعه‌ها در شهر می‌توانند مجموعه چند واحد ساختمانی، فضاهای شهری، کوچه، خیابان، محله، ناحیه، و غیره باشد. در این نظام زبان - نشانه در شهر آن چیزی نشانه تلقی می‌شود که برای خانواده مفسر معنی مشترکی داشته باشد. بنابراین معنی مشترکی که نشانه بر آن دلالت می‌کند باید در جامعه و فرهنگ خاصی که نشانه در آن تولید شده است قابل درک باشد. معنای نشانه‌ها و یا ترکیب‌های خاص آن‌ها ممکن است با معنایی که از ظاهر عناصر محتوایی شهر درک می‌شود تفاوت داشته باشد. بنابراین وجود معنایی‌ای به غیر از معانی ظاهری در شهر امکان‌پذیر است. مجموعه معنایی نشانه‌ها ساختار معنایی شهر را تشکیل می‌دهند. ساختار معنایی یا زمینه فرهنگی در ژرف‌ساخت‌های شهر قرار دارند (فریادی، ۱۳۷۹: ۶۳-۶۴). بسیاری از ما تلاش می‌کنیم شهری را که در آن‌ایم رمزگشایی کنیم و در صورت لزوم این کار را با رابطه شخصی خود با شهر آغاز می‌کنیم. چندان اهمیتی ندارد اگر مطالعات و پیمایش‌های شهری را مضاعف کنیم، اما این کار باید در جهت مضاعف‌شدن خوانده‌های شهر صورت گیرد. باید همواره به یاد داشته باشیم که در دام ثابت و منجمد کردن مدلول‌های واحدهای کشف‌شده گرفتار نشویم، زیرا به لحاظ تاریخی این مدلول‌ها همیشه بسیار مبهم و غیرصریح، مشکوک، و گریزان‌اند. در این تلاش برای خوانش شهر با رویکرد معناشناسی درک نمایش شهر اهمیت بسیار دارد، باید درک کنیم که هر شهر یک ساختار است، اما هرگز نباید تلاش کنیم و هرگز نباید بخواهیم که چیزی را جانشین این ساختار کنیم. به این دلیل که شهر شعر است، همین‌طور که همواره گفته شده و هوگو بهتر از هر کس دیگری اشاره کرده است، اما شهر شعری کلاسیک نیست؛ یعنی شهری غیرمنعطف با یک مرکز، بلکه شعری است که دال‌ها را رها و آشکار می‌کند و در این رهاسازی است که سرانجام نشانه‌شناسی شهر باید تلاش کند مدلول آن را به‌چنگ آورد و از آن نشانه بسازد (بارت، ۱۳۹۰: ۲۰۸-۲۰۹).

۳.۱ گفتمان و شهر

کلمات و مفاهیم که اجزای تشکیل دهنده ساختار زبان‌اند ثابت و پایدار نیستند و در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون ارتباطات آن‌ها دگرگون می‌شود و معانی متفاوتی را القا می‌کند. دگرگونی این ارتباطات خود زائیده دگرگونی اوضاع اجتماعی - اقتصادی - سیاسی است (عضدانلو، ۱۳۷۵: ۴۸). گفتمان نقش اعمال و عقاید اجتماعی معنادار در زندگی سیاسی را بررسی می‌کند. این نظریه روشی را بررسی می‌کند که در آن نظام‌های معنایی طرز آگاهی‌یافتن مردم از نقش‌هایشان را در جامعه شکل می‌دهند و به تجزیه و تحلیل شیوه اثرگذاری این نظام‌های معنایی یا گفتمان‌ها در فعالیت سیاسی می‌پردازد (هوارث، ۱۳۷۷: ۱۵۶).

در واقع جهان محصول گفتمان‌هاست، البته این نظریه وجود واقعیت را نفی نمی‌کند اما معتقد است اشیا و پدیده‌ها فقط از طریق گفتمان معنا می‌یابند؛ گفتمان‌ها به واقعیت معنا می‌دهند و جهان اجتماعی در نتیجه همین فرایند معنا ساخته می‌شود و تغییر می‌کند. به عبارت دیگر، در این نظریه زبان صرفاً گذرگاه انتقال اطلاعات و بازنمایی صرف واقعیت نیست، بلکه ماشینی است که جهان اجتماعی را می‌سازد و معنادار می‌کند. هویت‌ها و روابط اجتماعی نیز محصول زبان و گفتمان‌هایند و تغییر در گفتمان تغییر در جهان اجتماعی را به دنبال خواهد داشت و نزاع گفتمانی به تغییر و بازتولید واقعیت اجتماعی منجر می‌شود (حسینی‌زاده، ۱۳۸۳: ۱۸۲). ساختار گفتمان با مفروضاتی ترکیب شده است که در آن‌ها هر سخن‌ران می‌بایست طوری سخن بگوید که سخنش معنا داشته باشد. از این رو، مفهوم گفتمان تأکید بر فرایندهایی اجتماعی دارد که مولد معناست (عضدانلو، ۱۳۷۵: ۴۸).

هر گفتمان به مسائل، موضوعات، و اهداف معینی می‌پردازد و به مفاهیم و مضامین خاصی توجه می‌کند، در حالی که مفاهیم دیگری را کنار می‌گذارد (مک‌دانل، ۱۳۸۰: ۵۹؛ تاجیک، ۱۳۸۳: ۵۷؛ ادیب‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱). یک گفتمان اغلب برخی انتخاب‌ها را به مثابه انتخاب‌های اشتباه، بی‌معنا، یا غیرمناسب (از منظر خود گفتمان) کنار می‌گذارد. تحلیل گفتمان راه‌هایی را بررسی می‌کند که در آن ساختارهای معانی نحوه خاصی از عمل سیاسی را ممکن می‌کنند. برای این کار تحلیل‌گر سعی در درک چگونگی تولید، کارکرد، و تحول گفتمان‌هایی می‌کند که فعالیت اجتماعی کارگزاران را ساخت می‌دهند (مارش و جری، ۱۳۷۸: ۱۹۶).

فوکو کردار گفتمانی را مجموعه‌ای از قواعد بی‌نام‌ونشان تاریخی می‌داند که در زمان و فضایی که دوران معینی را می‌سازد، برای قلمرو اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی، و یا زبانی مشخص، همواره اوضاع کارکرد بیانی را تعیین می‌کند. از نگاه مک‌دانل نیز گفتمان پدیده، مقوله، یا جریان اجتماعی است. به تعبیر بهتر گفتمان جریان و بستری است که دارای زمینه اجتماعی است (رهبری، ۱۳۸۵: ۱۱۹). فوکو درباره حقیقت و قدرت می‌گوید:

حقیقت خارج از قدرت وجود ندارد و فاقد قدرت نیز نیست. حقیقت چیزی است متعلق به این جهان، فقط بر پایه شکل‌های متفاوت الزام ایجاد می‌شود و موجب تأثیرهای مداومی از قدرت می‌شود. هر جامعه‌ای سامان قدرت خود و سیاست کلی حقیقت خود را دارد (سلیمی نوه، ۱۳۸۳: ۵۴).

وی معتقد است حقیقت برساخته‌ای گفتمانی است و رژیم‌های معرفتی گوناگون تعیین می‌کنند چه چیز صادق و چه چیز کاذب است. قدرت را نباید صرفاً سرکوب‌گر به‌شمار آورد، بلکه می‌تواند مولد هم باشد؛ قدرت گفتمان‌ها، دانش‌ها، بدن‌ها، و ذهنیت‌ها را می‌سازد (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۳۵-۳۶). اعمال قدرت صرفاً رابطه‌ای میان افراد یا گروه‌ها نیست، بلکه شیوه‌ای است که در آن برخی اعمال اعمال دیگر را تغییر می‌دهد (دریفوس و رابینو، ۱۳۸۹: ۳۵۷). شهر یک گفتمان است و این گفتمان بیش از هر چیز یک زبان تمام‌عیار است؛ شهر با ساکنانش سخن می‌گوید، ما نیز به‌سادگی با شهرمان سخن می‌گوییم، با زندگی در شهر، پرسه‌زدن در آن، و با نگاه به آن (بارت، ۱۳۹۰: ۲۰۲-۲۰۳).

۲. روش تحقیق

روش تحقیق و گردآوری مطالب اسنادی، پیمایشی، توصیفی، و تحلیلی است؛ بدین معنی که با بررسی اسناد و مدارک و نوشته‌های صاحب‌نظران گوناگون سعی شده است که مفاهیم و مبانی مورد نظر عرضه شود. شهر دزفول برای مطالعه انتخاب شده است. جمع‌آوری اطلاعات این تحقیق در دو گام صورت گرفته است: در گام اول از طریق بررسی سایت‌های رسمی سازمان‌های اداره‌کننده شهر دزفول و تحلیل چگونگی معرفی شهر از سوی آن‌ها و هم‌چنین بررسی نمادها و نشانه‌های به‌کاررفته در ورودی‌های شهر سعی بر تحلیل چگونگی معرفی شهر به‌دست مسئولان و مدیران شهری و هم‌چنین چگونگی تصویرسازی شهری شده است؛ در گام دوم تصور مردم شهر دزفول را از این شهر از طریق تحلیل پرسش‌نامه بررسی می‌کنیم. جامعه آماری مردم شهر دزفول در نظر

گرفته شده است. برای این منظور از روش نمونه‌گیری تصادفی با حجم نمونه ۳۸۴ نفر استفاده شده است.

۳. مباحث اصلی

در این مقاله در دو گام تأثیر نشانه‌های شهری و سپس عوامل اجتماعی در تصور شهروندان از شهر دزفول را بررسی می‌کنیم. نخست تأثیر نشانه‌های شهری در تصور شهروندان از شهر دزفول بررسی می‌شود. با توجه به اوضاع اجتماعی - فرهنگی حاکم بر دزفول ساختار نمادین این شهر شدیداً تحت تأثیر سه نوع از نشانه‌های شهری است، که عبارت‌اند از نشانه‌های تاریخی، نشانه‌های مذهبی، و نشانه‌های مرتبط با دفاع مقدس. هریک از نشانه‌های فوق‌گفتان خاصی را نمایندگی می‌کنند. دلایل اهمیت نشانه‌های شهری فوق عبارت‌اند از:

۱. نشانه‌های تاریخی: در دزفول آثار تاریخی فراوانی وجود دارد که علاوه بر جنبه‌های تاریخی مهم آن‌ها در زندگی روزمره مردم کاربرد هم دارند. از جمله پل قدیم، بازار کهنه، و بافت تاریخی دزفول. این آثار مهم در نزد مردم شهر اهمیت این گروه از نشانه‌های شهری را نشان می‌دهد؛

۲. نشانه‌های مذهبی: با توجه به اماکن مذهبی متعدد به‌خصوص بقعه‌ده‌ها امام‌زاده از جمله امام‌زاده سبزقبا، پسر امام موسی کاظم (ع)، نشانه‌های مذهبی اهمیت نمادین بسیاری در شهر دزفول دارند؛

۳. نشانه‌های مرتبط با جنگ و دفاع مقدس: این نشانه‌ها با توجه به سابقه دزفول در زمان جنگ و موشک‌باران متعدد اهمیت بسیاری دارند و در همه نقاط شهر با استفاده از نمادها و نشانه‌های گوناگون سعی در زنده‌نگه‌داشتن این گفتمان شده است.

نخست درصددیم که بدانیم از بین این سه گروه از نشانه‌های شهری به کدام گروه بیش‌تر توجه شده است و سپس تأثیر این نشانه‌ها را در تصور مردم از شهر دزفول بررسی می‌کنیم. در اولین قدم سایت‌های رسمی سازمان‌های اداره‌کننده شهر دزفول را بررسی می‌کنیم. روش بررسی این سایت‌ها از طریق تحلیل چگونگی معرفی شهر دزفول در آن‌هاست. در اغلب این سایت‌ها دزفول با عناوینی چون شهری تاریخی و شهری مقاوم در زمان جنگ معرفی می‌شود. در ادامه تصاویر به‌کاررفته در صفحه این سایت‌ها را بررسی می‌کنیم. نخستین سایت بررسی شده سایت فرمان‌داری دزفول است.

تصویر ۱. سرصفحه استفاده شده در سایت فرمانداری دزفول

این تصویر در سرصفحه سایت فرمانداری دزفول قرار دارد. در سمت چپ این تصویر عکسی از پل قدیم دزفول قرار گرفته است. در میانه آن هم تصویری از جاذبه‌ای طبیعی و در کنار آن عکس مسجد جامع دزفول قرار دارد. بنابراین این سایت با استفاده از نشانه‌های تاریخی به نوعی دزفول را شهری تاریخی معرفی می‌کند؛ اگرچه استفاده از تصویر مسجد جامع اشاره‌ای به مذهبی بودن شهر نیز دارد، اما در این مورد جنبه‌های تاریخی مسجد جامع در جایگاه یکی از مهم‌ترین آثار تاریخی شهر مورد توجه است، ضمن این‌که در قسمت معرفی شهرستان هم این سایت به پیشینه و قدمت تاریخی این شهر پرداخته است:

برپایه نوشته ایرج افشار (پژوهش در نام شهرهای ایران) دزفول شهری است که پیشینه آن به چندین هزار سال می‌رسد. از کهن‌ترین شهرهای استان خوزستان به‌شمار می‌رود و از دید تاریخ و فرهنگ ویژگی‌های برجسته‌ای دارد. بانو هلن کانتر، یکی از دست‌اندرکاران گروه کاوش‌گری و باستان‌شناسی این گستره، در هنگام یک سخن‌رانی در تهران درباره کاوش‌های انجام گرفته در تپه چغامیش از دزفول به نام «شهری از سپیده دم تاریخ» یاد کرده است (سایت فرمانداری دزفول).

تصویر ۲. سرصفحه استفاده شده در سایت نماینده مردم دزفول در مجلس شورای اسلامی

تصویر فوق در سرصفحه سایت نماینده شهرستان دزفول در مجلس شورای اسلامی قرار دارد. در پس‌زمینه تصویر عکسی از پل قدیم دزفول قرار دارد. در سمت چپ آن نیز

جمله مقام معظم رهبری درباره دزفول درج شده است، که اشاره‌ای به مقاومت دزفول در زمان جنگ دارد. پس این سایت نیز سعی در معرفی دزفول در جایگاه شهری تاریخی و جنگ‌زده دارد. ضمن این که سایت فوق بخش معرفی شهر ندارد.

تصویر ۳. سرصفحه استفاده‌شده در سایت شورای اسلامی شهر دزفول

تصویر بعدی سرصفحه سایت شورای اسلامی شهر است. در این تصویر عکس‌هایی از دو نشانه شهری دزفول، یعنی میدان مقاومت و پل قدیم، به چشم می‌خورد. در سمت راست تصویر از عبارت «شورای اسلامی پایتخت مقاومت ایران دزفول» استفاده شده است. بنابراین می‌توان گفت این سایت هم سعی در معرفی دزفول به‌عنوان شهری تاریخی و جنگ‌زده دارد.

تصویر ۴. سرصفحه استفاده‌شده در سایت شهرداری دزفول

در سرصفحه سایت شهرداری دزفول سه عکس از نشانه‌های شهری دزفول به کار رفته است، که عبارت‌اند از پل قدیم، بقعه شاه رکن‌الدین، و محوطه تاریخی کرناسیون. در گوشه بالای سمت چپ تصویر هم عکس دیگری از پل قدیم به صورت سیاه و سفید وجود دارد. موارد اول، سوم، و چهارم اشاره به تاریخی بودن دزفول دارند، اما در عکس دوم از نظر نگارندگان گمان نمی‌رود که استفاده از بقعه شاه رکن‌الدین به دلیل ایجاد تلقی مذهبی بودن شهر صورت گرفته باشد. چون که از این نظر بقاع امام‌زاده سبزقبا و رودبند به مراتب پراهمیت‌تر و محترم‌تر از بقعه شاه رکن‌الدین‌اند. می‌توان فرض کرد که استفاده از تصویر این بقعه هم جنبه تاریخی و هم مذهبی دارد، اما جنبه

محمدحسین سرایی و دیگران ۱۰۷

تاریخی آن وزن بیش‌تری دارد. در بخش معرفی کوتاه شهر هم تأکید بر پیشینه تاریخی دزفول صورت می‌گیرد:

این شهر در دامنه‌های زاگرس میانی جای دارد و پیشینه تاریخی آن به زمان ساسانیان برمی‌گردد، اما پیش از ساسانیان هم آباد بوده و بخشی از سرزمین‌های امپراتوری‌های ایلام و هخامنشیان به‌شمار می‌رفته است (سایت شهرداری دزفول).

تصویر ۵. سرصفحه استفاده‌شده در سایت شهرداری منطقه ۱ دزفول

در سرصفحه سایت شهرداری منطقه ۱ هم تصویری از خانه تاریخی تیزنو به‌چشم می‌خورد. این تصویر هم نشان‌دهنده تاریخی بودن دزفول است. همین سرصفحه در سایت شهرداری منطقه ۳ هم به‌کار رفته است، ضمن این‌که این دو سایت بخش معرفی شهر ندارند.

تصویر ۶. سرصفحه استفاده‌شده در سایت شهرداری منطقه ۲ دزفول

در سرصفحه سایت شهرداری منطقه ۲ سه تصویر وجود دارد. خانه تاریخی تیزنو، پل قدیم دزفول، و نقشه بافت تاریخی دزفول. در پایین تصویر هم نوشته شده است که به دزفول شهر آجرها و پایتخت مقاومت ایران خوش آمدید. بنابراین این سایت در درجه اول سعی در معرفی دزفول به‌مثابه شهری تاریخی دارد. سپس اشاره‌ای هم به جنگ‌زده‌بودن و مقاومت دزفول در زمان جنگ دارد.

تصویر ۷. سرصفحه استفاده شده در سایت سازمان مدیریت و نظارت بر تاکسی رانی دزفول

در سرصفحه سازمان تاکسی رانی شهر دزفول تصاویری از پل قدیم و مجسمه یعقوب لیث وجود دارد. در این تصویر سعی در تاریخی جلوه دادن دزفول به وضوح مشخص است. این سایت فاقد بخش معرفی شهر است.

تصویر ۸. سرصفحه استفاده شده در سایت سازمان نوسازی و بهسازی شهر دزفول

در سرصفحه سایت سازمان نوسازی و بهسازی دزفول هم عکسی از بافت تاریخی دزفول در سمت راست و بخشی از تزئینات ساختمان‌های تاریخی شهر در سمت چپ آمده است. در قسمت معرفی شهر هم ضمن بیان ویژگی‌های جغرافیایی دزفول به پیشینه تاریخی شهر اشاره می‌شود:

شهر دزفول با پیشینه چند هزار ساله از قدیمی ترین شهرهای استان خوزستان به شمار می‌رود. در گذشته شهری در محل کنونی دزفول با نام آوان قرار داشته که پایتخت نخستین تمدن گسترده عیلامیان بوده است (سایت سازمان نوسازی و بهسازی دزفول).

تصویر ۹. سرصفحه سایت اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی، و گردشگری دزفول

در آخرین مورد، در سرصفحه سایت اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی، و گردشگری شهرستان دزفول از دو عکس استفاده شده است. در سمت راست بخشی از تزئینات ساختمان‌های تاریخی شهر و در سمت چپ عکسی از بقعه رودبند قرار دارد. در بخش معرفی شهر هم، ضمن اشاره به تاریخی بودن دزفول، اشاره‌ای به اهمیت مذهبی آن هم صورت می‌گیرد. بنابراین در این سایت دزفول به مثابه شهری تاریخی و مذهبی معرفی می‌شود.

در ادامه ورودی‌های شهر دزفول را از نظر موضوع بحث بررسی می‌کنیم.

تصویر ۱۰. تابلوی قدیمی ورودی شهر دزفول از جاده اندیمشک به دزفول

نخستین تابلوی ورودی بررسی شده ورودی اندیمشک به دزفول است. این تابلو تابلوی قدیمی ورودی شهر از جاده اندیمشک است. در بالای تابلو جمله‌ای از امام خمینی (ره) نوشته شده است: «شما دزفولی‌ها امتحان دادید و خوب از امتحان بیرون آمدید».

پایین‌تر از آن نوشته شده است: به دزفول قهرمان، دژ مقاومت، و شهر نمونه کشور در دوران دفاع مقدس خوش آمدید.

در سمت چپ و راست تصویر چهره یک رزمنده و چند شاخه گل کار شده است که نشان از شهری دارد که در جنگ نقش مهم و اثرگذاری داشته است. در وسط تصویر هم عکسی از پل جدید قرار دارد که به نظر نمی‌رسد معنای خاصی داشته باشد. همان‌طور که پیداست، این تابلو همه توجه خود را معطوف به معرفی شهر دزفول، به منزله شهری جنگ‌زده و مقاوم در دوران جنگ، کرده است.

تصویر ۱۱. تابلوی جدید ورودی شهر دزفول از جاده اندیمشک به دزفول

تابلوی فوق به نوعی جانشین تابلوی قبلی شده است. مهم ترین تغییر در این تابلو در مقایسه با تابلوی قدیمی اضافه شدن پل قدیم به جای پل جدید به آن است. در بالای تابلو نوشته شده: «به پایتخت مقاومت ایران دزفول خوش آمدید».

در سمت چپ تابلو عکسی از گل های لاله قرمز قرار دارد. گل های لاله نشان از خون شهدا و شهیدپروری دزفول دارد. در سمت راست تصویر عکس پل قدیم قرار دارد. در وسط تابلو و در محل تلاقی عکس گل های لاله و پل قدیم نام شهر به رنگ قرمز و اندازه بزرگ نوشته شده است. تصویر ارائه شده از شهر دزفول در این تابلو عبارت است از شهری تاریخی و شهری جنگ زده که در زمان جنگ استقامت زیادی از خود نشان داده است. همین طرح در تابلوهای ورودی شوشتر به دزفول و شوش به دزفول هم به چشم می خورد.

تصویر ۱۲. تابلوی ورودی شهر دزفول از جاده شوشتر به دزفول

تصویر ۱۳. تابلوی ورودی شهر دزفول از جاده شوش به دزفول

تصویر ۱۴. نخستین میدان شهر دزفول از جاده اندیمشک به دزفول

علاوه بر این درست پس از تابلوی ورودی و در نخستین میدان شهر دزفول در جاده اندیمشک به دزفول میدان جدیدی به نام شهید سرلشکر سوداگر به چشم می خورد. در میانه میدان هم یک تابلوی بزرگ منقش به تصویر این شهید وجود دارد. شهید سوداگر از فرماندهان شناخته شده دوران جنگ است که در سال ۱۳۹۰ بر اثر جراحات دوران جنگ به شهادت رسید. ترکیب نام و تابلوی مرکز میدان و محل قرارگیری این میدان معنادار است. همان طور که ذکر شد، این میدان درست بعد از تابلوی ورودی شهر است و به نوعی این مضمون را به تازه واردان القا می کند که به شهری وارد می شوند که فرماندهان بزرگی چون شهید سوداگر از آن برخاسته اند. علاوه بر این، بلافاصله پس از این میدان بلواری به نام سرداران شهید قرار دارد. در جاده شوش به دزفول هم، پس از تابلوی ورودی شهر اما با فاصله بیش تر، در نخستین میدان مهم پیش رو میدان مقاومت و تندیس موشک قرار گرفته است که آن را بررسی می کنیم.

تصویر ۱۵. نخستین میدان شهر دزفول از جاده شوش به دزفول

نام این میدان مقاومت است. نشانه میدان تندیس یک موشک است. در یک طرف موشک پرچم ایالات متحده و در طرف دیگر عبارت اختصاری ایالات متحده آمریکا (USA) نقش بسته است. دستی استوار و مقاوم موشک را به سختی گرفته و له کرده است به گونه‌ای که موشک کج شده است. این موشک از یک طرف کنایه‌ای است به همکاری ایالات متحده با عراق در جنگ تحمیلی و از طرف دیگر، یادآور موشک‌باران شهر در زمان جنگ است. دستی که موشک را گرفته به کف میدان متصل است، گویی از زمین بیرون زده است، که می‌تواند گویای این امر باشد که مردمانی از خاک دزفول با مقاومت خود در جنگ دشمنان خود را به‌زانو درآوردند. در پایان این بخش یکی از میادین تازه تأسیس دزفول و تندیس آن را از منظر تصویرسازی شهری تحلیل می‌کنیم.

تصویر ۱۶. تندیس تازه تأسیس چهارم خرداد

تندیس چهارم خرداد در خرداد ۱۳۹۳ نصب شده است. نام میدان آیت‌الله قاضی، امام‌جمعه فقید دزفول در زمان جنگ، و نشانه‌اش تندیس چهارم خرداد است. این امر می‌تواند نمادی بر هم‌راهی و پیوند میان روحانیت و مقاومت باشد. در این تندیس مفاهیم بسیاری به صورت نمادین کار شده است. از جمله دو سرو بزرگ هجده‌متری که استعاره از آزادی و ایستادگی مردم شهر در زمان جنگ است و تندیس سه پرستو چسبیده به سروهاست. پرستوها رو به آسمان پرواز می‌کنند که می‌تواند القاکننده این موضوع باشد که مردم دزفول با وجود موشک‌باران و تلفات انسانی به‌مانند سرو در دوران جنگ ایستادگی کردند. آیه «انا فتحنا لک فتح مبینا» نماد فتح و پیروزی مردم دزفول است. در قسمت پایین تندیس عبارت «الف دزفول» به چشم می‌خورد. در زمان جنگ به هنگام موشک‌باران، رادیوی ملی شهرهایی را که بیش‌تر از همه در معرض موشک‌باران قرار داشتند با حروف الفبا اعلام می‌کرد. در بیش‌تر مواقع، نخستین شهر اعلام‌شده دزفول بود که این موضوع به این ترتیب اعلام می‌شد: الف دزفول. بنابراین نوشته الف دزفول اشاره‌ای به این موضوع دارد. در قسمت دیگر یک محراب قرار دارد. محراب نمادی از مذهبی‌بودن شهر دزفول است. بر روی این محراب سه موشک قرار دارد که نماد حملات موشکی به دزفول در دوران جنگ است. در درون محراب دو پرند در داخل یک آشیانه قرار دارند؛ ترکیب این سه موشک، محراب، و آشیانه درون محراب این تصور را القا می‌کند که شهر دزفول و مردم آن شهر مذهبی‌اند که در زمان جنگ زیر موشک‌باران شدید قرار گرفته‌اند؛ در کل این تندیس حاکی از تأثیر مهم دزفول در زمان جنگ، جنگ‌زده‌بودن آن، و ایستادگی و مقاومت مردم شهر در زمان جنگ و زیر موشک‌باران این شهر به دست دشمن است. هم‌چنین این تندیس اشاره‌ای به مذهبی‌بودن دزفول دارد. با توجه به مباحث مطرح‌شده در بخش نخست این تحقیق می‌توان گفت مسئولان و مدیران شهری به‌نوعی سعی در ایجاد این تصور دارند که دزفول شهری تاریخی، مقاوم، و جنگ‌زده است؛ البته شایان ذکر است که این امر نمی‌تواند برنامه‌ریزی شده باشد، بلکه بیش‌تر از ناخودآگاه ذهنی آنان ریشه می‌گیرد. در ادامه تأثیر عوامل اجتماعی در تصور مردم از شهر دزفول را بررسی می‌کنیم.

۱.۳ تصور شهروندان از شهر دزفول

در این زمینه از پاسخ‌گویان سؤالی سه‌گزینه‌ای به این شکل پرسیده شده است: به نظر شما دزفول ۱. شهری است مقاوم و جنگ‌زده که طی دفاع مقدس زیر موشک‌باران شدید قرار

گرفته است؟ ۲. شهری است تاریخی و تمدن خیز که دارای میراث فرهنگی غنی و بافت تاریخی کهن است؟ ۳. شهری است مذهبی که از قدیم الایام زادگاه خیزش علما و بزرگان دینی بوده و دارای اماکن مذهبی بسیاری است؟ در ارائه نتایج از عبارات‌های اختصاری جنگ‌زده، تاریخی، و مذهبی استفاده خواهیم کرد.

جدول ۱. تصور شهروندان از شهر دزفول

مجموع		تصور از شهر
۶۶ ۱۷/۲	فراوانی درصد	جنگ‌زده
۱۶۸ ۴۳/۸	فراوانی درصد	تاریخی
۱۵۰ ۳۹/۱	فراوانی درصد	مذهبی

منبع: نگارندگان

از مجموع ۳۸۴ پاسخ‌گو ۱۶۸ نفر (۴۳/۸ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۱۵۰ نفر (۳۹/۱ درصد) مذهبی، و ۶۶ نفر (۱۷/۲ درصد) هم دزفول را شهری جنگ‌زده می‌دانند. در ادامه رابطه میان تصور شهروندان از شهر دزفول با متغیرهای قومیت، محل تولد، جنسیت، تحصیلات، درآمد، و میزان تعلق مکانی را بررسی می‌کنیم.

جدول ۲. نقش عوامل اجتماعی در تصور شهروندان از شهر دزفول

تأثیر محل تولد در تصور شهروندان از شهر دزفول				
تصور از شهر				
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده		
۶۸	۱۵۸	۳۸	فراوانی	محل تولد
۲۵/۷	۵۹/۸	۱۴/۴	درصد	دزفول
۸۲	۱۰	۲۸	فراوانی	خارج از دزفول
۶۸/۳	۸/۳	۲۳/۳	درصد	
تأثیر قومیت در تصور شهروندان از شهر دزفول				
تصور از شهر				
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده		
۹۶	۵۰	۲۶	فراوانی	قومیت
			بختیاری	

۵۵/۸	۲۹/۱	۱۵/۱	درصد		
۵۴	۱۱۸	۴۰	فراوانی	دزفولی	
۲۵/۵	۵۵/۷	۱۸/۹	درصد		
تأثیر جنسیت در تصور شهروندان از شهر دزفول					
تصور از شهر					
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده			
۷۶	۱۱۴	۳۰	فراوانی	مرد	جنسیت
۳۴/۵	۵۱/۸	۱۳/۶	درصد		
۷۴	۵۴	۳۶	فراوانی	زن	
۴۵/۱	۳۲/۹	۲۱/۹	درصد		
تأثیر تحصیلات در تصور شهروندان از شهر دزفول					
تصور از شهر					
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده			
۳۰	۱۲	۱۲	فراوانی	بی‌سواد	تحصیلات
۵۵/۵	۲۲/۲	۲۲/۲	درصد		
۲۸	۲۴	۳۲	فراوانی	ابتدایی	
۳۳/۳	۲۸/۵	۳۸/۱	درصد		
۶۰	۶۴	۱۶	فراوانی	سیکل و دیپلم	
۴۲/۸	۴۵/۷	۱۱/۴	درصد		
۲۸	۵۶	۶	فراوانی	لیسانس	
۳۱/۱	۶۲/۲	۶/۸	درصد		
۴	۱۲	۰	فراوانی	فوق‌لیسانس و بالاتر	
۲۵	۷۵	۰	درصد		
تأثیر درآمد در تصور شهروندان از شهر دزفول					
تصور از شهر					
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده			
۵۴	۴۸	۳۲	فراوانی	بدون درآمد	درآمد
۴۰/۲	۳۵/۸	۲۳/۸	درصد		
۲۲	۳۴	۴	فراوانی	کم‌تر از ۲۵۰ هزار تومان	
۳۶/۶	۵۶/۶	۶/۶	درصد		

۳۸	۳۸	۱۴	فراوانی	۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار تومان	
۴۲/۲	۴۲/۲	۱۵/۵		درصد	
۲۴	۳۰	۱۰	فراوانی	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون	
۳۷/۵	۴۶/۹	۱۵/۶		درصد	
۱۲	۲۴	۶	فراوانی	بالاتر از ۱ میلیون	
۳۳/۲	۳۷/۵	۱۶/۶		درصد	
تأثیر میزان تعلق مکانی در تصور شهروندان از شهر دزفول					
تصور از شهر					
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده			
۳۲	۶	۸	فراوانی	خیلی کم	تعلق مکانی
۶۹/۵	۱۳	۱۷/۳		درصد	
۴۸	۶	۱۰	فراوانی	کم	
۷۵	۹/۳	۱۵/۶		درصد	
۱۴	۲۲	۶	فراوانی	متوسط	
۳۳/۳	۵۲/۳	۱۴/۲		درصد	
۲۰	۳۸	۱۰	فراوانی	زیاد	
۲۹/۴	۵۵/۸	۱۴/۷		درصد	
۳۶	۹۶	۳۲	فراوانی	خیلی زیاد	
۲۱/۹	۵۸/۵	۱۹/۵		درصد	

منبع: نگارندگان

۱.۱.۳ رابطه میان تصور شهروندان از شهر دزفول و محل تولد

در زمینه محل تولد، در بین پاسخ‌گویانی که محل تولدشان دزفول است ۱۵۸ نفر (۵۹/۸ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۶۸ نفر (۲۵/۷ درصد) مذهبی، و ۳۸ نفر (۱۴/۴ درصد) جنگ‌زده و در بین کسانی که محل تولدشان خارج از دزفول است ۸۲ نفر (۶۸/۳ درصد) دزفول را شهری مذهبی، ۲۸ نفر (۲۳/۳ درصد) جنگ‌زده، و ۱۰ نفر (۸/۳ درصد) تاریخی می‌دانند. در این قسمت اغلب کسانی که متولد دزفول‌اند دزفول را شهری تاریخی و اغلب کسانی که متولد خارج از دزفول‌اند دزفول را شهری مذهبی می‌دانند.

۲.۱.۳ رابطه میان تصور شهروندان از شهر دزفول و قومیت

۹۶ نفر (۵۵/۸ درصد) از قومیت بختیاری دزفول را شهری مذهبی، ۵۰ نفر (۲۹/۱ درصد) تاریخی، و ۲۶ نفر (۱۵/۱ درصد) هم جنگ‌زده معرفی کرده‌اند، اما در نظر دزفولی‌ها ۱۱۸ نفر (۵۵/۷ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۵۴ نفر (۲۵/۵ درصد) مذهبی، و ۴۰ نفر (۱۸/۹ درصد) هم آن را جنگ‌زده می‌دانند. بنابراین می‌توان گفت اکثریت بختیاری‌ها دزفول را شهری مذهبی و اکثریت دزفولی‌ها آن را شهری تاریخی می‌دانند.

۳.۱.۳ تأثیر جنسیت در تصور شهروندان از شهر دزفول

در این بخش در بین مردان ۱۱۴ نفر (۵۱/۸ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۷۶ نفر (۳۴/۵ درصد) مذهبی، و ۳۰ نفر (۱۳/۶ درصد) جنگ‌زده و در بین زنان ۷۴ نفر (۴۵/۱ درصد) دزفول را شهری مذهبی، ۵۴ نفر (۳۲/۹ درصد) تاریخی، و ۳۶ نفر (۲۱/۹ درصد) هم جنگ‌زده می‌دانند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، اکثریت مردان دزفول را تاریخی و اکثریت زنان آن را مذهبی می‌دانند.

۴.۱.۳ تأثیر تحصیلات در تصور شهروندان از شهر دزفول

در زمینه تحصیلات، در بین افراد بی‌سواد ۳۰ نفر (۵۵/۵ درصد) دزفول را شهری مذهبی، ۱۲ نفر (۲۲/۲ درصد) تاریخی، و ۱۲ نفر (۲۲/۲ درصد) جنگ‌زده می‌دانند. در بین کسانی که سواد ابتدایی دارند ۳۲ نفر (۳۸/۱ درصد) دزفول را شهری جنگ‌زده، ۲۸ نفر (۳۳/۳ درصد) مذهبی، و ۲۴ نفر (۲۸/۵ درصد) تاریخی تصور می‌کنند. از میان پاسخ‌گویانی که سیکل و دیپلم دارند ۶۴ نفر (۴۵/۷ درصد) شهر دزفول را تاریخی، ۶۰ نفر (۴۲/۸ درصد) مذهبی، و ۱۶ نفر (۱۱/۴ درصد) جنگ‌زده دانسته‌اند. در بین افرادی که لیسانس دارند ۵۶ نفر (۶۲/۲ درصد) دزفول را تاریخی، ۲۸ نفر (۳۱/۱ درصد) مذهبی، و ۶ نفر (۶/۸ درصد) هم شهری جنگ‌زده تصور کرده‌اند. در میان کسانی که فوق‌لیسانس دارند ۱۲ نفر (۷۵ درصد) معتقدند دزفول شهری تاریخی و ۴ نفر (۲۵ درصد) هم معتقدند شهری مذهبی است. بنابراین در این بخش کسانی که از تحصیلات پایین‌تری برخوردارند دزفول را شهری مذهبی تصور می‌کنند و با افزایش میزان تحصیلات نظر پاسخ‌گویان به‌گزینه تاریخی متمایل می‌شود.

۵.۱.۳ تأثیر درآمد در تصور شهروندان از شهر دزفول

در زمینه میزان درآمد، در بین افراد بدون درآمد ۵۴ نفر (۴۰/۲ درصد) دزفول را مذهبی، ۴۸ نفر (۳۵/۸ درصد) تاریخی، و ۳۲ نفر (۲۳/۸ درصد) جنگ‌زده، در گروه درآمدی کم‌تر از

۲۵۰ هزار تومان ۳۴ نفر (۵۶/۶ درصد) دزفول را تاریخی، ۲۲ نفر (۳۶/۶ درصد) مذهبی، و ۴ نفر (۶/۶ درصد) جنگ‌زده می‌دانند. در گروه درآمدی ۲۵۰-۵۰۰ هزار تومان ۳۸ نفر (۴۲/۲ درصد) دزفول را تاریخی، ۳۸ نفر (۴۲/۲ درصد) مذهبی، و ۱۴ نفر (۱۵/۵ درصد) جنگ‌زده دانسته‌اند. در گروه درآمدی ۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون تومان ۳۰ نفر (۴۶/۹ درصد) شهر را تاریخی، ۲۴ نفر (۳۷/۵ درصد) مذهبی، و ۱۰ نفر (۱۵/۶ درصد) جنگ‌زده و در گروه درآمدی بالاتر از ۱ میلیون تومان ۱۸ نفر (۵۰ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۱۲ نفر (۳۳/۳ درصد) مذهبی، و ۶ نفر (۱۶/۶ درصد) هم شهری جنگ‌زده تصور کرده‌اند. در این زمینه با افزایش درآمد، پاسخ‌ها بیش‌تر به گزینه شهر تاریخی متمایل می‌شوند.

۶.۱.۳ تأثیر میزان تعلق مکانی در تصور شهروندان از شهر دزفول

در این قسمت تأثیر میزان تعلق مکانی در تصور شهروندان از شهر دزفول بررسی می‌شود. در بین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را خیلی کم دانسته‌اند ۳۲ نفر (۶۹/۵ درصد) دزفول را مذهبی، ۸ نفر (۱۷/۳ درصد) جنگ‌زده، و ۶ نفر (۱۳ درصد) تاریخی می‌دانند. در میان پاسخ‌گویانی که میزان تعلق مکانی خود را کم دانسته‌اند ۴۸ نفر (۷۵ درصد) دزفول را مذهبی، ۱۰ درصد (۱۵/۶ درصد) جنگ‌زده، و ۶ نفر (۹/۳ درصد) تاریخی، در بین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را متوسط تشخیص داده‌اند ۲۲ نفر (۵۲/۳ درصد) دزفول را تاریخی، ۱۴ نفر (۳۳/۳ درصد) مذهبی، و ۶ نفر (۱۴/۲ درصد) جنگ‌زده تصور می‌کنند. در میان کسانی که میزان تعلق مکانی خود را زیاد دانسته‌اند ۳۸ نفر (۵۵/۸ درصد) شهر را تاریخی، ۲۰ نفر (۲۹/۴ درصد) مذهبی، و ۱۰ نفر (۱۴/۷ درصد) هم جنگ‌زده می‌دانند. و در آخر بین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را خیلی زیاد دانسته‌اند ۹۶ نفر (۵۸/۵ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۳۶ نفر (۲۱/۹ درصد) مذهبی، و ۳۲ نفر (۱۹/۵ درصد) هم جنگ‌زده می‌دانند. بنابراین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را کم‌تر می‌دانند دزفول را شهری مذهبی می‌دانند، ولی کسانی که میزان تعلق مکانی خود را بیش‌تر می‌دانند دزفول را شهری تاریخی تصور می‌کنند.

۴. نتیجه‌گیری

شهر دزفول از نظر قومیتی کاملاً دویاره است. مردم بومی دزفول گویش خاص خود را دارند. گویش دزفولی گویشی از زبان‌های ایرانی است. گویش شوشتری نزدیک‌ترین گویش به دزفولی به‌شمار می‌آید. ساکنان بومی شهرهای دزفول و شوشتر به این دو گویش در استان

خوزستان تکلم می‌کنند. گویش دزفولی شامل دو گویش عمده حیدرخانه و صحراپردری است. این گویش با فارسی معیار در نحوه تلفظ، صرف و نحو، و واژگان تفاوت دارد، که این تفاوت به‌خصوص در نحوه صرف افعال بسیار مشهود است. از نظر آواشناسی، گویش دزفولی از فارسی نو اولیه منشأ می‌گیرد. هم‌چنین بومیان دزفول از نظر اقتصادی شهر را در اختیار خود دارند و درآمد بالایی دارند، اکثر مسئولیت‌های مهم شهری را در اختیار خود دارند، در بهترین و گران‌ترین مناطق شهر زندگی می‌کنند، و بهترین خدمات شهری را دریافت می‌کنند. گروه دوم بختیاری‌های دزفول‌اند. این گروه که حدوداً نیمی از جمعیت شهر را تشکیل می‌دهند طی سال‌های اخیر از استان‌های لرستان، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، و ... به دزفول مهاجرت کرده‌اند. اکثراً در مشاغل حاشیه‌ای و عموماً کارگری مشغول به کارند. محل زندگی آن‌ها از مردم بومی دزفول جداست و در حواشی شهر و بیش‌تر در محله‌های کوی مدرس، کوی طالقانی (ولی‌آباد)، زیباشهر (کوپیته)، و در دیگر مناطق فرسوده شهر دزفول زندگی می‌کنند. این موضوع به‌خصوص در مواقع انتخابات خود را نشان می‌دهد. در دو انتخابات مجلس و شورای شهر جوی کاملاً قومیتی شهر را فرامی‌گیرد. نتایج خروجی پرسش‌نامه این تحقیق نشان داد که مردم بومی دزفول اغلب از درآمد بالاتر، تحصیلات بالاتر، و میزان تعلق مکانی بسیار بالاتری در مقایسه با بختیاری‌ها برخوردارند. طبیعتاً محل تولد آن‌ها هم دزفول است، اما بختیاری‌ها درآمد و تحصیلات پایین‌تر و میزان تعلق مکانی بسیار پایین‌تری دارند و محل تولد اغلب آن‌ها هم خارج از دزفول است. بنابراین جامعه آماری این تحقیق تقسیم‌شدنی به دو گروه عمده مردم بومی دزفول و قومیت بختیاری است؛ البته ذکر این نکته ضروری است که عامل جنسیت در این طبقه‌بندی نمی‌گنجد. حال نکات کلیدی مؤثر در تصور ذهنی از این شهر را بررسی می‌کنیم.

۱.۴ تصویرسازی تاریخی

الف) در دزفول آثار تاریخی بسیاری وجود دارند که علاوه بر جنبه‌های تاریخی مهم در زندگی روزمره مردم کاربرد دارند. از جمله پل قدیم، بازار کهنه، و بافت تاریخی دزفول. وجود این آثار مهم اهمیت این گروه از نشانه‌های شهری را نشان می‌دهد؛

ب) بسیاری از این آثار در مرکز شهر و یا نزدیک به آن قرار دارند و همیشه در معرض رؤیت‌اند. علاوه بر این به‌علت کاربردشان در زندگی روزانه از سوی مردم به‌مثابه اجزای جدانشدنی شهر پذیرفته شده‌اند؛

ج) این تصویر بر نمادها و نشانه‌هایی تأکید می‌کند که از آن‌ها اصالت و هویت دریافت می‌شود. نمادها و نشانه‌های متعلق به این گروه از قبیل پل قدیم، بازار قدیم، و بافت قدیم شهر دزفول جدا از بستر تاریخی‌شان مورد توجه‌اند. این‌که این نمادها و نشانه‌ها متعلق به کدام دوره تاریخی‌اند مهم نیست، بلکه تاریخی بودن و قدیمی بودن این نمادها و نشانه‌ها اهمیت دارد. برای مثال اهمیت پل قدیم در جایگاه نمادی متعلق به دوره ساسانی مطرح نیست، زیرا با توجه به وضعیت فرهنگی دزفول این پل از دوره تاریخی خود جدا شده و به‌منزله نماد معرف اصالت و هویت مردم بومی دزفول اهمیت یافته است؛

د) مردم بومی دزفول تاریخ شهر خود را به‌مثابه پشته‌ای هویتی خود در زندگی شهری و عاملی برای جداکردن خود از دیگر اقوام و گروه‌ها و ایجاد یک مای دزفولی برگزیده‌اند. این استفاده از تاریخ تفاوت اساسی با ناسیونالیسم ایرانی دارد. ناسیونالیسم ایرانی نگاه به تاریخ ایران باستان دارد و خود را در تقابل با اعراب می‌بیند، اما گفتمان تاریخی در دزفول چنین هدفی ندارد و بیش‌تر به دنبال ایجاد یک هویت شهری مستقل است. در یک جمله می‌توان گفت مردم بومی دزفول به این علت سعی در ایجاد تصویری تاریخی از دزفول دارند که این تصور را ایجاد کنند: دزفولی‌ها مردمی اصیل و متمدن‌اند و سال‌هاست تجربه زندگی شهری را دارند؛

ه) می‌توان گفت گروه‌های قدرت و کسانی که در متن شهر دزفول قرار دارند یعنی اغلب مردم بومی دزفول و کسانی که متولد این شهرند، اغلب مردان، و اکثریت کسانی که تحصیلات و درآمد بالا و میزان تعلق مکانی بالایی دارند سعی در معرفی دزفول به‌منزله شهری تاریخی دارند. به‌نظر نمی‌رسد این تلاش برنامه‌ریزی شده باشد، بلکه از ناخودآگاه ذهنی آنان ریشه می‌گیرد.

۲.۴ تصویرسازی مذهبی

الف) با توجه به اماکن مذهبی متعدد به‌خصوص بقعه ده‌ها امام‌زاده از جمله امام‌زاده سبزقبا، پسر امام موسی کاظم (ع)، نشانه‌های مذهبی اهمیت نمادین بسیاری در شهر دزفول دارند. ضمن این‌که اکثر این اماکن همانند نمادها و نشانه‌های تاریخی در بخش مرکزی شهر واقع شده‌اند؛

ب) کسانی که احساس تعلق چندانی به تاریخ در حکم پشته‌ای هویتی ندارند، به‌منظور ساختن پشته‌ای هویتی مستقل برای خود و به‌نوعی دست‌زدن به غیرسازی با گروه اول،

مذهب را به منزله پشتوانه هویتی خود در زندگی شهری برگزیده‌اند. اغلب این افراد از قومیت بختیاری‌اند. در واقع بختیاری‌ها تاریخ شهر و نمادها و نشانه‌های آن را متعلق به مردم بومی دزفول می‌دانند و احساس تعلق چندانی به آن‌ها ندارند، اما مذهب و نمادها و نشانه‌های مربوط به آن را چیزی جدا از شهر دزفول و متعلق به همه مسلمانان و شیعیان از جمله خود می‌دانند؛

ج) در مجموع می‌توان گفت کسانی که در حاشیه‌ماندگان شهرند، که عبارت‌اند از اکثریت قومیت بختیاری و کسانی که متولد خارج از دزفول‌اند، اغلب زنان، و اکثریت کسانی که تحصیلات و درآمد پایین و میزان تعلق مکانی پایینی دارند دزفول را شهری مذهبی می‌دانند.

۳.۴ تصویرسازی مرتبط با دفاع مقدس

الف) این گفتمان با توجه به سابقه دزفول در زمان جنگ و موشک‌باران‌های متعدد اهمیت بسیاری دارد و در همه نقاط شهر با استفاده از نمادها و نشانه‌های گوناگون سعی در زنده‌نگه‌داشتن آن احساس می‌شود.

در زمینه تصور مردم شهر از دزفول این سؤال به ذهن می‌رسد که چرا با وجود نمادها و نشانه‌های فراوان شهری که به موضوع جنگ و مقاومت ارجاع دارند، دزفول شهری جنگ‌زده تلقی نمی‌شود؟

ب) در درجه اول اغلب نشانه‌ها و نمادهای شهری مرتبط با جنگ در دزفول از زبان رمزآلود و استعاری استفاده می‌کنند؛ یعنی این که معانی و مفاهیمی دارند که در نگاه اول برداشت نمی‌شوند و عامه مردم فقط به شکل بصری آن‌ها توجه می‌کنند. این موضوع درباره دو تندیس موشک و چهارم‌خرداد به‌خوبی مشهود است. درباره تندیس چهارم‌خرداد برای این که به مفاهیم استفاده‌شده در آن پی برد، علاوه بر تفکر، دانش مختصری هم درباره نماد و نشانه‌شناسی مورد نیاز است که از عهده عموم مردم خارج است. بنابراین مردم با دیدن این دو تندیس فقط به معنای ظاهری آن‌ها بسنده می‌کنند و مفاهیم پنهان آن‌ها را مورد نظر قرار نمی‌دهند. همان‌طور که درباره میدان مقاومت مشاهده شد، با وجود این که نام میدان مقاومت است، اما به‌علت استعاری و رمزآلودبودن زبان تندیس موشک نصب‌شده در میدان، مردم فقط به شکل ظاهری آن بسنده می‌کنند و نام میدان موشک بر آن می‌نهند. چنین موضوعی درباره نمادها و نشانه‌های مذهبی و تاریخی وجود ندارد. این نمادها از

زبان بسیار ساده‌ای برای بیان خود و ایجاد مدل‌های ذهنی استفاده می‌کنند. برای مثال با شنیدن نام پل قدیم، بازار قدیم، و یا بافت قدیم اولین چیزی که به ذهن متبادر می‌شود تاریخی و قدیمی بودن است. این مسئله درباره نمادها و نشانه‌های مذهبی نیز صدق می‌کند. در مجموع می‌توان گفت که نمادها و نشانه‌های تاریخی و مذهبی به خوبی توانسته‌اند تصویری تاریخی و مذهبی از دزفول ایجاد کنند، اما نمادها و نشانه‌های مرتبط با جنگ در دزفول نتوانسته‌اند معنای انضمامی خود را به درستی انتقال دهند؛

ج) یک نشانه ترکیبی از یک دال مادی (اصوات یا علائم مکتوب) و یک مدل‌ول (مفهوم) است. مدل‌ول همان شیء یا عمل نیست، بلکه مفهوم ذهنی است. به این رابطه دال و مدل‌ولی دلالت گفته می‌شود. درباره تندیس موشک دال عبارت است از شکل ظاهری موشک، اما مدل‌ول آن عبارت است از مفهومی که این موشک در ذهن مخاطب در حکم سلاحی نظامی ایجاد می‌کند، اما خود مدل‌ول هم می‌تواند برای مفهوم و مدل‌ول دیگر نقش دال را بازی کند. برای مثال در تندیس موشک، شکل ظاهری آن به هم‌راه دستی که موشک را له کرده خود تبدیل به دالی برای مفهومی دیگر شده است. این مفهوم به موشک‌باران‌های دزفول در زمان جنگ ارجاع دارد؛ بنابراین موشکی که خود در ابتدا نقش مدل‌ول را داشته در این جا تبدیل به دالی برای مفهوم و مدل‌ول مقاومت شده است. پس در این جا رابطه دلالت دو بار اتفاق افتاده است، اما درباره تندیس چهارم خرداد رابطه پیچیده‌تری برقرار است. این تندیس از چندین نماد تشکیل شده و برای انتقال پیام نهایی خود از ترکیب چندین دلالت استفاده کرده است. سرو به کاررفته در این تندیس که خود مدل‌ول شکل گفتاری و نوشتاری سرو است برای مدل‌ول آزادی و ایستادگی نقش دال را دارد. در مرحله بعد مفهوم ایستادگی و آزادی نهفته در سرو در ترکیب با دیگر اجزای تندیس تبدیل به دالی برای مفهوم و مدل‌ول مقاومت و ایستادگی مردم دزفول در زمان جنگ می‌شود.

درباره نشانه‌ها و نمادهای شهری در دزفول ما شاهدیم که نام رایج نشانه‌ها در بین مردم متأثر از مرحله اول رابطه دلالت است و این رابطه اول نمی‌تواند معنای انضمامی نماد و نشانه را انتقال دهد. برای نمونه درباره میدان مقاومت به پاسخ‌گویان تصویر میدان را نشان دادیم و از آن‌ها درباره نام آن پرسیدیم؟ از ۳۸۴ پاسخ‌گو ۳۸۰ نفر (۹۹ درصد) نام میدان را موشک و ۴ نفر (۱ درصد) نام میدان را مقاومت ذکر کرده‌اند، اما درباره نمادها و نشانه‌های تاریخی و مذهبی چنین چیزی وجود ندارد، زیرا برای عنوان و نام پل قدیم و یا امامزاده سبزقا بدیل و یا رقیبی وجود ندارد؛

د) مورد دیگر به مبحث تصویرسازی شهری مربوط می‌شود. تصویرسازی شهری کاملاً منطبق بر واقعیت نیست، بلکه تصویری ایده‌آل از شهر است که بیش‌ترین منافع مستقیم و غیرمستقیم را نصیب شهر بکند. مقاومت و دفاع مقدس از جمله گره‌گاه‌های اساسی گفتمان جمهوری اسلامی‌اند. بنابراین به‌نظر می‌رسد، با وجود موشک‌باران این شهر در دوران جنگ، تصویرسازی مرتبط با دزفول دربارهٔ جنگ‌زده‌بودن آن بیش‌تر به بازنمایی شهری مرتبط باشد. حداقل این شهر در مقابل شهرهایی چون خرمشهر و آبادان در دوران جنگ به‌مراتب کم‌تر آسیب دیده است؛

ه) باید توجه داشت که بیش‌تر این موشک‌باران‌ها مرکز شهر را هدف قرار داده‌اند. بنابراین مردم محلات دیگر به‌خصوص بسیاری از محلات جدید تصویری از موشک‌باران دوران جنگ در ذهن خود ندارند؛

و) متغیر سن هم در این باره بسیار مهم است. طبیعی است جوانانی که دوران جنگ را تجربه نکرده‌اند و موشک‌بارانی هم ندیده‌اند تصویری از آن دوران ندارند.

کتاب‌نامه

- آریانپور، منوچهر و دیگران (۱۳۸۵). *فرهنگ انگلیسی به فارسی*، ج ۲، تهران: جهان رایانه.
- آسابرگر، آرتور (۱۳۸۷). *روش‌های تحلیل رسانه‌ها*، ترجمه پرویز اجلالی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- آلن، گراهام (۱۳۸۵). *رولان بارت*، ترجمه پیام یزدانجو، تهران: مرکز.
- ادیب‌زاده، مجید (۱۳۸۷). *گفتمان، زبان و سیاست خارجه*، تهران: اختران.
- بارت، رولان (۱۳۹۰). «نشانه‌شناسی و فضای شهری»، ترجمه عظیمه ستاری، *دوماه‌نامه سوره اندیشه*، ش ۵۴ و ۵۵.
- پیرحیاتی، محمد (۱۳۸۵). *مقدمه‌ای بر اساطیر*، تهران: دفتر نشر و پژوهش سهروردی.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۳). «پسامدرنیسم، مطالعات فرهنگی و سیاست»، *فصل‌نامه سیاسی و اجتماعی مطالعات سیاسی بین‌المللی دانشگاه شهید بهشتی*، ش ۶.
- جمال‌پور، بیتا (۱۳۸۴). «به‌کارگیری نشانه‌شناسی در شهرسازی»، *نشریه هنرهای زیبا*، ش ۲۴.
- حسینی‌زاده، سید محمدعلی (۱۳۸۳). «نظریه گفتمان و تحلیل سیاسی»، *نشریه علوم سیاسی*، س ۷، ش ۲۸.
- رایینو، پل و هیوبرت دریفوس (۱۳۸۹). *میشل فوکو فراسوی ساخت‌گرایی و هرمنوتیک*، ترجمه حسین بشیریه، تهران: مرکز.
- رهبری، مهدی (۱۳۸۵). «تحلیل گفتمانی قدرت»، *پژوهش‌نامه قدرت و علوم سیاسی*، ش ۱.
- ستاری، جلال (۱۳۶۶). *رمز و مثل در روان‌کاوی*، تهران: توس.

- سجودی، فرزانه (۱۳۸۳). «نشانه‌شناسی لایه‌ای و کاربرد آن در تحلیل نشانه‌شناختی آثار هنری»، مقالات هم‌اندیشی نشانه‌شناسی هنر، تهران: فرهنگستان هنر.
- سجودی، فرزانه (۱۳۹۰). «نشانه‌شناسی کاربردی»، تهران: علم.
- سلیمی نوه، اصغر (۱۳۸۳). «گفتمان در اندیشه فوکو»، مجله کیهان فرهنگی، ش ۲۱۹.
- شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۸). «از نشانه‌شناسی ساخت‌گرا تا نشانه - معناشناسی گفتمانی»، فصل‌نامه تخصصی نقد ادبی، س ۲، ش ۸.
- ظهوری، حسن (۱۳۸۸). «نگاهی به نمادهای شهری و جایگاه آن در شهرنشینی»، گفت‌وگو با ناصر فکوهی، انسان‌شناسی و فرهنگ، بازیابی در: <<http://anthropology.ir/article/470.html>>.
- عضدانلو، حمید (۱۳۷۷). «درآمدی بر گفتمان یا گفتمانی درباره گفتمان»، اطلاعات سیاسی اقتصادی، ش ۱۰۳ و ۱۰۴.
- فریادی، شهرزاد (۱۳۷۹). «مقایسه نظریه‌های اساسی زبان‌شناسی به منظور تدوین زبان طراحی محلی در مکان‌های خاص»، فصل‌نامه هنرهای زیبا، ش ۸.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳). انسان‌شناسی شهری، تهران: نشر نی.
- مارش، دیوید و جری استوکر (۱۳۷۸). روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیرمحمد حاجی‌یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- محسنیان‌راد، مهدی (۱۳۸۵). ارتباط‌شناسی، تهران: سروش.
- مسگرخویی، مریم (۱۳۸۸). «نشانه‌شناسی چیست»، کتاب ماه ادبیات، ش ۳۵.
- مک‌دانل، دایان (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر نظریه گفتمان، ترجمه حسینعلی نوذری، تهران: نشر فرهنگ گفتمان.
- هوارث، دیوید (۱۳۷۷). «نظریه گفتمان»، ترجمه سید علی‌اصغر سلطانی، فصل‌نامه علوم سیاسی، س ۱، ش ۲.
- یورگنسن، ماریان و لوئیز فیلیپس (۱۳۸۹). نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- یونگ، کارل گوستاو (۱۳۵۲). انسان و سمبول‌هایش، ترجمه طالب صارمی، تهران: امیرکبیر.